

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-7-16

УДК 364.3

JEL Classification: H55

Ольга Тополь

доктор філософських наук, професор, професор кафедри економіки та економіки освіти
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

E-mail: topololga@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4442-6885>

ResearcherID: [H-4752-2014](https://orcid.org/0000-0002-4442-6885)

Наталія Сухицька

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної політики
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

E-mail: nata_s@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6830-3708>

**СОЦІАЛЬНІ ВИПЛАТИ, КОМПЕНСАЦІЇ ТА ПІЛЬГИ
ЯК НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

У статті подане теоретичне обґрунтування та емпірична верифікація ефективності надання соціальних виплат, компенсацій і пільг в Україні як напрямів соціального забезпечення. Проведено аналіз соціальної допомоги сім'ям із дітьми. Зазначені шляхи вдосконалення соціального забезпечення: юридичний, фінансовий, кадровий, соціальний, освітній, прогностичний, організаційний, інформаційно-технологічний, інформаційно-рекламний, управлінський. Розроблено рекомендації, серед інших, запропоновано: створити на основі нормативно-правових документів України «Єдину інформаційну базу соціальних допомог, послуг та пільг», які надаються населенню із зазначенням джерел фінансування (держбюджетні кошти, кошти недержавних установ, територіальних громад), а також «Єдиний реєстр отримувачів допомоги в Україні», які у спільній обробці даних дадуть можливість порівняти: інформацію щодо обсягів фінансування видів допомоги та потреби споживачів у цій допомозі.

Ключові слова: соціальне забезпечення; соціальний захист; соціальні виплати; допомога; компенсації; пільги.

Бібл.: 9.

Постановка проблеми. Реальність сьогодення: тривала війна на Сході України, пандемія COVID-19 послаблюють економічну та соціальну безпеку громадян. За таких умов держава як гарант безпеки громадян змушена збільшувати обсяги соціальних видатків. Соціальне забезпечення в Україні сьогодні характеризується величезною кількістю різноманітних допомог, пільг, компенсацій, чверть державного бюджету йде на соціальну підтримку громадян, проте її масштабність не є запорукою ефективної роботи. Неструктурованість надання допомоги, нераціональне використання та розпорошення бюджетних коштів свідчить про те, що соціальне забезпечення здійснюється в умовах перевантаження і збій будь-якої його ланки негативно позначається на системі соціального захисту громадян загалом. Законодавством передбачені близько 150 соціальних пільг для понад 200 категорій населення. Соціальне забезпечення характеризується несумативністю його складових, тобто окремо взяті допомоги та пільги не дають комплексного результату в підвищенні соціальної захищеності громадян вразливих категорій.

До основних проблем сфери соціального захисту належать: недостатність державного ресурсу для забезпечення збільшених обсягів соціальних видатків; відсутність законодавчо обґрунтованої національної стратегії соціального забезпечення населення; наявність розходжень між зобов'язаннями держави щодо соціального захисту громадян, які закріплені нормативно-правовими документами, державними стандартами та можливостями держави їх зреалізувати; неефективність системи соціальних допомог через складність і розпорошеність законодавчої бази; відсутність економічно обґрунтованого планування різноманітних соціальних виплат та пільг, і тому обсяги фінансування менші за потреби населення.

Нові умови кидають виклик державній соціальній політиці, вимагають реформування системи соціального захисту населення та соціально-економічного забезпечення громадян. Система соціального захисту має відповідати міжнародним фінансовим

стандартам та стандартам якості надання послуг; бути мобільною та швидко реагувати на задоволення потреб населення в умовах підвищеної вітальної та соціальної небезпеки; бути різноаспектною, передбачати можливість обирати надавачів-суб'єктів та види соціальної допомоги.

Під час пандемії великого значення набуває система надання соціальних послуг за місцем проживання отримувачів, що підвищує вимоги до вироблення ефективного механізму надання допомоги в об'єднаних територіальних громадах, розробки нових форм роботи і виявляє потребу поглибленої підготовки фахівців сфери соціального забезпечення, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг і значною мірою впливає на ефективність та якість їх надання в умовах надзвичайних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з бібліографічною базою даних Google Scholar, питанням управління системою соціального забезпечення, надання соціальних послуг присвячені праці: К. Дубич [4], О. Кравченко [6], Т. Корецької [5], О. Білик [1], С. Бондаренк і Н. Бугас [2], І. Буряк та О. Болотової [3] та ін.

Економічні аспекти соціальної підтримки розкривають: Р. Підлипна [7], А. Реут [8], В. Савченко і О. Маклюк [9] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз інформаційних джерел дозволяє констатувати наявність великої кількості дисертаційних досліджень, монографій, статей, які розкривають різні аспекти соціального захисту та соціального забезпечення в дискурсі державного управління, економіки, соціології, що створює потужну науково-методологічну базу досліджуваної проблеми. Проте в умовах погіршення медико-демографічної та соціально-економічної ситуації та інших соціальних і вітальних небезпек сьогодення більш ґрунтовного вивчення вимагає проблема соціальних виплат, компенсацій та пільг в Україні. Вимагає удосконалення система соціального захисту та надання соціальних послуг на рівні держави та громади, тому необхідним є виявлення новітніх форм та методів, насамперед цифрових, надання соціальної допомоги вразливим категоріям населення.

Мета статті. Теоретичне обґрунтування та емпірична верифікація ефективності соціального забезпечення (соціальних виплат, компенсацій і пільг) в Україні, надання рекомендацій щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сфера соціального захисту має такі основні складові: соціальне забезпечення (соціальні виплати за рахунок коштів державного бюджету), соціальна допомога (виплати одноразові чи періодичні, пільги, компенсації), соціальне страхування (виплати за рахунок коштів позабюджетних фондів обов'язкового соціального страхування, які отримані у вигляді страхових внесків – єдиного соціального податку).

Фінансування соціальних виплат здійснюється за рахунок бюджетних коштів, позабюджетних коштів фондів місцевих органів влади, територіальних громад, благодійних фондів тощо. Найбільш поширеним, масштабним, яке охоплює всі категорії населення, є фінансування з Державного бюджету України. Це кошти цільового призначення, які виділені державою на програми матеріальної підтримки громадян. Причинами виділення державних соціальних асигнувань може бути: певний вік, інвалідність, втрата годувальника, непрацездатність тимчасова або постійна, опікування дітьми або людьми з інвалідністю, низькі трудові заробітки, дохід менший за прожитковий мінімум тощо. З коштів державного фінансування надаються виплати, субсидії, створюється система пільг.

Соціальна допомога як виключно грошова виплата (одноразова чи періодична), субсидії, пільги надаються окремим громадянам у законодавчо визначеному порядку й розмірах, коли наявний кризовий випадок, який не охоплюється програмами страхового або держбюджетного фінансування.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Фінансовий процес сфери соціального забезпечення включає етапи: накопичення ресурсів та розподілення. Накопичення ресурсів сфери соціального забезпечення відбувається з таких джерел: бюджетних (державного бюджету, місцевих бюджетів та державних цільових фондів); позабюджетних (кошти державних цільових страхових фондів; позабюджетні ресурси регіонів; кошти недержавних фондів, громад, некомерційних неурядових організацій; кредитні кошти; власні кошти громадян); зовнішні (допомога міжнародних організацій у наданні кредитів, позик, гуманітарної допомоги). Розподілення ресурсів: внутрішнє (матеріальна допомога в межах родинних зав'язків), зовнішнє (кошти бюджетного фінансування; соціального страхування; кошти підприємств, установ, організацій, об'єднань, громад), кредитування за рахунок бюджетних коштів (наприклад, для надання житла військовослужбовцям, учасникам бойових дій) передбачає пільгові умови надання та погашення кредиту.

У сучасних умовах децентралізації влади й надання більших повноважень територіальним громадам, фінансування сфери соціального забезпечення залежить від наповненості місцевих бюджетів, ресурсів громади та розподілення ресурсів у межах громади. Останнім часом фінансування програм соціального захисту населення з місцевих бюджетів удвічі перевищує фінансування з державного бюджету, хоча й бюджетне фінансування збільшилося. Основна частина видатків місцевого бюджету виділяється на програми соціального забезпечення сім'ї, дітей та молоді, пенсійні виплати, надання субсидій та компенсацій, сплатення пільг.

Фінансування сфери соціального забезпечення загалом залежить від суми ВВП, розмір якого на душу населення в Україні значно нижчий, ніж у країнах Європейського Союзу. Звідси й випливає недостатність коштів на програми соціального забезпечення населення відповідно до європейських стандартів. Тобто міжнародні зобов'язання задекларовані, а фінансових можливостей у країні не вистачає через низький розмір ВВП.

У регіонах депресивних, з низьким рівнем економічного розвитку, таких як Волинська, Закарпатська, Чернігівська області та ін., навантаження на фінансову сферу місцевих громад збільшується, і ці громади самотужки не в змозі задовольнити потреби мешканців регіону, що потребує більшої підтримки фінансування з державного бюджету на програми соціального забезпечення.

Для емпіричної перевірки ефективності соціальних виплат, компенсацій та пільг нами була визначена одна з категорій населення, яка отримує найбільшу кількість різноманітних допомог – сім'ї з дітьми (загалом понад 50 видів допомог, пільг та соціальних послуг). Допомогою охоплені всі особи до 18 років; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; безхатченки; діти з інвалідністю; діти сімей військовослужбовців; діти тимчасово переселених/біженців; діти з неповних сімей; діти з багатодітних сімей; діти з малозабезпечених сімей; діти з прийомних сімей; діти з дитячих будинків сімейного типу; діти, що виховуються в інтернатних закладах; діти, що постраждали від Чорнобильської катастрофи.

Надання соціальних послуг сім'ям із дітьми здійснюється територіальними громадами в таких напрямках: кризового втручання (надання місця для тимчасового перебування); заходів допомоги у кризових обставинах (соціальний: супровід, адаптація, інтеграція, реінтеграція; допомога натурпродуктами; медіація тощо); профілактичних заходів; для дітей з інвалідністю (створення реабілітаційних центрів, класів та закладів інклюзивного навчання); для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки (допомога у влаштуванні до інтернатних закладів, ДБСТ та прийомної сім'ї).

Розглянемо фінансування основних видів державної допомоги сім'ям із дітьми в Україні. Проаналізуємо розміри виплат по вагітності та пологах, при народженні дитини, усиновленні, опіці, тяжких захворюваннях.

Надання матеріальної допомоги сім'ї з дітьми формується на законодавчій базі, що налічує 3 кодекси, понад 10 законів України та 34 постанови Кабінету Міністрів України. Усі види допомоги на дітей і малозабезпеченим сім'ям розраховуються на основі базового прожиткового мінімуму, який закладається в Державному бюджеті на рік. Прожитковий мінімум на одну особу за останні три роки зріс на 15,3 %, хоча залишається значно заниженим і не відповідає реальному рівню життя.

У 2021 р. прожитковий мінімум на одну особу становив 2393 грн, на дітей віком до 6 років – 2100 грн, на дітей віком від 6 до 18 років – 2618 грн, на працездатних осіб – 2481 грн, на осіб, які втратили працездатність – 1934 грн. Рівень мінімальної зарплати за останні три роки зріс на 36 % і у 2021 р. становив 6,5 тис. грн.

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям щомісячно надається у випадку, коли середньомісячний сукупний дохід нижчий, ніж прожитковий мінімум. Розмір допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2021 р. (у відсотковому співвідношенні) становить: для працездатних осіб – 35 % (868,35 грн); для осіб, які втратили працездатність, та осіб з інвалідністю – 100 % (1934 грн); для дітей – 130 % відповідного прожиткового мінімуму: до 6 років – 2730 грн, 6-18 років – 3403,4 грн, 18-23 (за умови навчання) – 3225 грн.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами має розмір 100 % від середнього значення місячного доходу (грошового забезпечення, стипендії, допомоги по безробіттю тощо) жінки, але не може бути меншою ніж 25 % від розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи. Таким чином, у 2021 р. розмір допомоги становив 620,25 грн. Загальна допомога при народженні дитини становить 41 280 грн, виплата одноразовою сумою – 10 320 грн, щомісячно – 860 грн. Ця державна допомога сплачується протягом декількох років.

Матерям-одиначкам розмір допомоги вираховується як різниця між 100 % прожиткового мінімуму для дитини певного віку та середнім доходом сім'ї на одну особу за попередні пів року. Так, у 2021 році допомога становила на дитину до 6 років – 2100 грн, 6-18 років – 2618 грн, 18-23 років – 2481 грн.

Багатодітні сім'ї (трьох і більше дітей) мають 50%-пільги: в оплаті житла, комунальних послуг, палива, користування стаціонарним телефоном; 100%-пільги (безкоштовно): отримання ліків за рецептами лікарів, право на медичні обстеження, стаціонарне лікування в державних закладах охорони здоров'я; безоплатний проїзд усіма видами громадського транспорту.

Діти-сироти/діти, позбавлені батьківського піклування повністю забезпечуються державою. Позитивною є динаміка збільшення виплат на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У 2020 р. збільшився розмір допомоги з 2 до 2,5 прожиткових мінімумів, а на дітей з інвалідністю – з 2 до 3,5 прожиткових мінімумів. Сума допомоги вираховується як різниця між 2,5/3,5 прожитковими мінімумами та сумою державної допомоги (пенсії, стипендії тощо). Отже, у 2021 р. сума допомоги дорівнює: на дитину/дитину з інвалідністю до 6 років – 5250/7350 грн, 6-18 років – 6545/9163 грн. Патронатний вихователь отримує 5 прожиткових мінімумів, що у 2021 р. становило 11 965 грн.

Діти, які мають інвалідність, отримують державну виплату, яка становить 70 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. На опікування дитиною з інвалідністю державою встановлена надбавка в розмірі від 50-100 % прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку. Передбачена державна допомога опікуну хворої дитини у сумі 1934 грн, а також допомога по догляду за особою з інвалідністю (психічних розладів) I чи II групи. Розмір такої допомоги вираховується шляхом віднімання від суми трьох прожиткових мінімумів на одного члена родини, суми середнього сукупного доходу за місяць усіх членів родини за попередні півроку. Розмір допомоги не може становити більше ніж один місячний прожитковий мінімум на одного. Таким чином, розмір допомоги у 2021 р. становив 2393 грн.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Соціальний захист та матеріальне забезпечення особи (дорослого або дитини) з інвалідністю з дитинства надається згідно з пенсійним забезпеченням. У 2021 р. сума державної допомоги особам з інвалідністю з дитинства I гр. підгрупи А/Б з надбавкою на догляд становила відповідно 5280,8/3868 грн; II гр./II гр. одиноким – 1934/2997,7; III гр./III гр. одиноким – 1934/2610,9; на дітей до 6 років/підгрупи А з надбавкою на догляд становила відповідно 2404,8/4503,8 грн; 6-18 років/підгрупи А – 2662,8/5280,8 грн; на дітей з інвалідністю по Чорнобильській катастрофі до 6 років /підгрупи А – 3080,7/5180,7 грн; 6-18 років/підгрупи А – 3339,7/5957,7 грн.

Відмінністю видатків державного бюджету 2021 року порівняно з минулими роками є виділення коштів на заходи, пов'язані з COVID-19 (вакцинація, запобігання поширення, боротьба з наслідками). Наприклад, на заходи, пов'язані з COVID-19, ЗСО отримали субвенцію у розмірі 1 млн грн, на вакцинацію населення виділено 2,6 млн грн державного бюджету, 459 537,1 тис. грн – передано Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, що є важливим для підтримки сім'ї з дітьми.

Уряд надав одноразові грошові допомоги в розмірі 1 тис. грн окремим одержувачам соціальної допомоги дітям з інвалідністю. Внесені зміни до надання субсидій на період карантину. У разі смерті від COVID-19 одного з батьків, медпрацівника, дитина має отримати допомогу в сумі 750 прожиткових мінімумів, що у 2021 році становила 1 794 750 грн.

Проведений аналіз соціальної допомоги сім'ям з дітьми дозволив виявити такі недоліки.

1. Стимулювання народжуваності відбувається шляхом законодавчо закріплених виплат на дитину. На першу дитину – 30 прожиткових мінімумів, на другу – 60, на третю і кожен наступну дитину – 120. При народженні дитини одноразова виплата є високою і становить чверть усієї суми, решта виплачується на першу дитину 2 роки, на другу – 4 роки, на третю – 6 років. Такий розподіл виплат приховує певні небезпеки, а саме. По-перше, соціальна допомога при народженні не враховує рівень доходу сім'ї і не може вважатися цільовою за своєю суттю як така державна допомога, що спрямована на підтримку сім'ї. По-друге, надання допомоги, розмір якої не диференційований, однаковий для всіх, призводить до того, що її отримують сім'ї, які не потребують державної підтримки. По-третє, недосконалістю механізму розподілу коштів часто користуються неблагополучні родини, матері-відмовниці, які народжують дитину, отримують першу велику сумарну виплату, надалі відмовляються від дитини. По-четверте, подальші виплати на дитину є мізерними, тобто родина з маленькою дитиною часто потрапляє в складну життєву ситуацію саме через матеріальну неспроможність утримувати дитину. Ця допомога, що сплачується багато років поспіль, в умовах нестабільної економічної ситуації, перестає задовольняти об'єктивному рівню життя. Наприклад, одинокі матері, залежно від віку дитини, будуть отримувати близько 2,1-2,4 тис. грн, матері заміжні – 860 грн.

2. В Україні поширені декілька традиційних та альтернативних форм прийняття дитини на виховання в сім'ю, серед яких – усиновлення, встановлення опікунства, прийомна родина, дитячий будинок сімейного типу. Сім'я, що всиновлює дитину, отримує одноразову виплату як при народженні дитини, а в подальшому, прирівнюючись у правах до біологічної родини, буде отримувати значно менше виплат, ніж сім'я, що оформила опікунство. Сім'я опікуна, ДБСТ буде отримувати допомогу мінімум до 18 років щомісячно в розмірі 2,5-3,5 прожиткові мінімуми.

3. Різні схожі виплати на сім'ю можуть мати різне матеріальне наповнення, так при смерті годувальника з якоїсь причини, сім'я отримає в 7 разів менше, ніж при втраті годувальника-медика від COVID-19 (1,7 млн грн). Така ситуація породжує багато спеку-

ляції на смерті медичних працівників. Контроль покладений на медичні заклади по встановленню місця зараження (виплата надається лише у разі зараження під час виконання професійних обов'язків). Якщо тест, який виявив вірус, наприклад, був зроблений у вихідні дні – допомога не надається.

4. Усі допомоги розраховуються, відштовхуючись від базового прожиткового мінімуму для певного віку дітей. По-перше, він є заниженим і не відповідає об'єктивному рівню, по-друге, він утричі менше мінімальної заробітної плати. Якщо мати з маленькою дитиною буде отримувати мінімальну заробітну плату, допомога надаватися не буде. Усе це може породжувати ситуацію приховання заробітків.

5. Останніми роками популярним видом пільг є житлові субсидії, які надаються малозабезпеченим сім'ям. Приблизно 8 із 10 сімей малозабезпечених родин користуються цим правом. Хоча для того, щоб отримати субсидію, родина має мати певний невеликий дохід. Тому, якщо мати з маленькою дитиною не працює і не має цього мінімального доходу, вона не зможе отримати субсидію.

Проведене емпіричне дослідження дає підстави зробити такі узагальнення.

Соціальні виплати, послуги, пільги мають надаватися за диференційованим підходом, у кожному клієнтському випадку індивідуально визначаючи потребу в державній підтримці та її розмірі, з огляду на реальне фінансове становище, стан здоров'я, а не відповідно до формального статусу, за яким ця допомога має надаватися. Наприклад, багатодітні сім'ї часто мають достатній дохід та не потребують великої кількості пільг, що передбачені державою.

Для отримувачів постійної державної матеріальної підтримки (наприклад, осіб з інвалідністю), на основі підходу «гроші ходять за людиною», враховуючи конкурентність ринку соціальних послуг, може бути запропонований більш широкий спектр допомог, вищої якості. Можливо, варто передбачити компенсації членам родини, які доглядають за своїми родичами, які визнані недієздатними або мають інвалідність; узагальнити кількість доплат та надбавок пенсійної допомоги.

Треба скасовувати такі види допомог, які є не актуальними, мізерними й не можуть впливати на покращення фінансового стану сім'ї або окремої особи, допомогти вийти з кризових обставин. У випадках, коли особа чи сім'я має право на отримання декількох видів соціальної допомоги, пільг, компенсацій, об'єднувати їх в одну виплату, на користь більш ефективної підтримки. Проводити постійний моніторинг потреби родини в державній допомозі.

Види й розміри соціальної допомоги мають бути уніфіковані (бути приблизно однаковими для громадян, що перебувають у подібній кризовій ситуації). Наприклад, смерть годувальника сім'ї з дітьми, що сталася під час виконання професійної діяльності, має передбачати приблизно рівну компенсацію незалежно від причин смерті, чи то військово-вослужбовець загиблий у воєнних діях, чи то лікар, що інфікувався.

Стимулюванням збільшення народжуваності має бути незначна одноразова виплата при народженні, а постійна державна допомога на дитину. Необхідно розширити стимули збільшення народжуваності (наприклад, сім'я з дитиною має отримати пільги на придбання житла, можливості працевлаштування на спеціальних умовах неповної зайнятості зі збереженням повної заробітної плати тощо).

Державне фінансове утримання сімей та дітей часто формує їхню споживацьку позицію. Соціальні служби часто відзначають негативні випадки, коли народження дітей або оформлення опікунства використовується батьками як засіб отримання державної допомоги. Тому має бути змінений підхід до надання соціальної допомоги сім'ям у кризових обставинах, насамперед як забезпечення умов для їхнього самостійного розвитку та самозабезпечення.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Отже, економіка України має величезний фінансовий тиск унаслідок збільшення обсягів соціальних допомог і виплат. Обмеженість державних ресурсів не дає змоги задовольняти всі потреби в допомозі. Вимагає модернізації модель соціальної політики, в якій акцент має бути змінений від політики забезпечення «соціальних витрат» до політики «соціальних інвестицій». Йдеться про те, що паралельно з матеріальною підтримкою і компенсаціями вразливим верствам населення, державна політика має стимулювати збільшення трудових доходів працездатного населення. Актуальним є модернізація системи зайнятості, оплати праці, створення нових робочих місць, високотехнологічних виробництв, покращення умов праці тощо. Політика «соціальних інвестицій» за принципом соціальної справедливості орієнтована не на рівний перерозподіл державних ресурсів, а на рівні можливості досягнення високого рівня життя і заробітків.

Проблеми впорядкування системи соціального забезпечення в Україні, пов'язані не лише з відсутністю оптимальних моделей розподілу бюджетних коштів, а передусім з недостатністю державних ресурсів, які мають витратитися на соціальні допомоги, пільги, компенсації. Тому основним завданням соціально-економічної політики держави має стати налагодження дієвих механізмів поповнювання фінансових ресурсів, використання організаційних ресурсів, врегулювання податкової системи та соціального страхування.

Таким чином, вимагає зміни парадигма соціального забезпечення, ключовими моментами в якій мають бути:

- висока державна захищеність населення на основі впровадження соціальних стандартів, які відповідають стандартам розвинених країн;
- викорінення бідності, матеріальної диференціації шляхом удосконалення системи державного перерозподілу, у напрямку цільового використання державних ресурсів і цільових допомог;
- побудова єдиної системи надання соціальних пільг, допомог, послуг, субсидій і збільшення її ефективності за рахунок цілеспрямованого використання та адресності;
- залучення до надання допомоги коштів громади, що своєю чергою вимагає перегляду місцевих податків та зборів, оптимізації системи їх управління у територіальних громадах тощо.

Висновки і пропозиції. За результатами проведеного дослідження визначені шляхи удосконалення системи соціального забезпечення.

1. Юридичний: впорядкувати нормативно-правову базу соціального забезпечення в Україні, а саме, зменшити кількість розрізнених законодавчих актів, збільшити конкретизацію та синхронізацію документів; законодавчо узагальнити види допомоги, усунути дублювання соціальних послуг, компенсацій; скоротити пільги; надання допомоги зробити більш цільовим і адресним; підвищити прожитковий мінімум до рівня мінімальної заробітної плати.

2. Фінансовий: передбачити фінансування соціального забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України як окремої статті соціальних видатків, проводити аудит ефективності використання бюджетних видатків на соціальні допомоги; законодавчо передбачити можливості трансферу бюджетних коштів недержавним суб'єктам надання допомоги; розробити механізми прямого державного фінансування соціальних програм у сфері соціального забезпечення; надати державні гарантії в забезпеченні певних категорій населення безоплатними соціальними послугами за їх видами.

3. Кадровий: підвищити заробітну плату фахівців сфери соціального захисту до рівня оплати праці фахівців інших галузей рівноцінного освітньо-кваліфікаційного рівня, встановити доплати за складність (відповідальність) та обсяги виконуваної діяльності; стимулювати фахівців, що працюють у соціальних службах, до підвищення кваліфікації шляхом отримання другої вищої освіти в галузі соціальної роботи або підвищення професійної компетенції шляхом курсової підготовки.

4. Соціальний: підвищити престиж професії шляхом надання соціальних гарантій фахівцю сфери соціального захисту; здійснювати аудит виконуваної професійної діяльності та атестацію кадрів за стандартами якості надання соціальної допомоги.

5. Освітній: побудувати та впровадити на державному рівні уніфіковані моделі фахової підготовки фахівців галузі соціальної роботи відповідно до спеціалізації, єдиних стандартів ліцензування/акредитації спеціальності, організувати підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів без відриву від основної діяльності та з урахуванням виконуваних обов'язків.

6. Прогностичний: запровадити постійний моніторинг потреб соціальних служб у кваліфікованих кадрах; передбачити державне замовлення за кошти держбюджету та територіальних громад на підготовку кадрів для системи соціального забезпечення різних освітньо-кваліфікаційних рівнів (молодший спеціаліст, бакалавр, магістр) з подальшим їх працевлаштуванням.

7. Організаційний: налагодити ефективну взаємодію між установами Міністерства соціальної політики та іншими відомствами, суб'єктами надання соціальної допомоги, пільг та компенсацій, територіальними органами соціального захисту, освітянами, представниками міжнародних організацій з питань удосконалення соціального забезпечення населення.

8. Інформаційно-технологічний: забезпечити вільний та технічно зручний доступ населення до інформації про соціальні допомоги, послуги, пільги, суб'єктів територіальної розміщеності, що їх надають; створити єдиний реєстр потенційних та актуальних отримувачів і надавачів соціальних допомог; технічно забезпечити акумулювання інформації в єдиній системі обробки даних щодо потреби населення в соціальній допомозі та реально наданих соціальних виплатах, пільгах, компенсаціях.

9. Інформаційно-рекламний: впровадити такі інструменти інформування населення про соціальну допомогу, послуги, як вебсторінки, сайти, «особисті електронні кабінети», телефонні «гарячі»/консультаційні лінії, онлайн- і офлайн-консультування, теле/радіоінформування, друковані інформаційні матеріали, зовнішня реклама тощо. На рівні головного суб'єкта системи соціального захисту створити єдину електронну систему інформування населення про соціальні допомоги, послуги, пільги.

10. Управлінський: надання соціальних допомог/пільг, їх нарахування/призначення, контроль виплат тощо має бути зосереджене в повноваженнях одного центрального суб'єкта надання допомоги (наприклад, Міністерства соціальної політики) з метою уникнення дублювання в роботі різних відомств; надання допомоги, послуг, їх адміністрування мають бути покладені на територіальні представництва головного суб'єкта.

За результатами дослідження можна надати такі *пропозиції*.

Створити на основі нормативно-правових документів України «Єдину інформаційну базу соціальних допомог, послуг та пільг» (далі – Інформаційна база), які надаються населенню із зазначенням джерел фінансування (держбюджетні кошти, кошти недержавних установ, територіальних громад тощо); Інформаційна база має бути у вільному доступі для громадян.

Створити «Єдиний реєстр отримувачів допомоги в Україні» (далі Реєстр), надати можливість потенційним Споживачам самостійно зареєструватися та подати заяву з відповідними документами про потребу в тій чи іншій послугі, допомозі тощо, з дотриманням права захисту персональних даних.

Інформаційна база та реєстр у спільній обробці даних, дадуть можливість порівняти: інформацію щодо обсягу державного та недержавного фінансування видів допомоги та потреби споживачів у цій допомозі.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Реєстр дозволить зробити допомогу більш адресною, визначити, хто є реальним отримувачем соціальних допомог, чи має він потребу в наданні соціальної підтримки з урахуванням доходів, стану здоров'я тощо, чи не повторюються виплати, пільги надані одній особі. Реєстр дасть можливість цілеспрямовано працювати з громадянами, які перебувають у складних життєвих обставинах і отримують державну підтримку з метою допомоги виходу з кризової ситуації повернення до продуктивного життя та відмови в допомозі в майбутньому. Це можуть бути профконсультаційні, психологічні, педагогічні та інші заходи.

Список використаних джерел

1. Білик О. І. Побудова системи оцінення рівня соціального забезпечення населення / О. І. Білик // Публічне управління та митне адміністрування. – 2020. – № 4 (27). – С. 21-25.
2. Бондаренко С. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку [Електронний ресурс] / С. Бондаренко, Н. Бугас // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2021. – № 2. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1981>.
3. Буряк І. В. Основні проблеми в реформуванні соціальної сфери України / І. В. Буряк, О. О. Болотова // Причорноморські економічні студії. – 2020. – Вип. 50. – С. 179–183.
4. Дубич К. В. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / К. В. Дубич. – К., 2015. – 460 с.
5. Корецька Т. К. Механізми виконання регіональних програм соціального захисту населення : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Т. К. Корецька. – Львів, 2020. – 243 с.
6. Кравченко О. О. Соціальне обслуговування і соціальне забезпечення як основні форми надання соціальних послуг / О. О. Кравченко // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2018. – № 1 (11). – С. 67-72.
7. Підлипна Р. П. Загострення соціальних проблем в Україні у світлі карантинних обмежень [Електронний ресурс] / Р. П. Підлипна // Вісник ЛТЕУ. Економічні науки. – 2020. – № 59. – С. 12-19. – Режим доступу: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/11125>.
8. Реут А. Г. Соціальна підтримка населення України: оцінювання та напрями реформування : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / А. Г. Реут. – К., 2019. – 263 с.
9. Савченко В. Ф. Інноваційні підходи до розвитку соціальної сфери України [Електронний ресурс] / В. Ф. Савченко, О. В. Маклюк // Економічний форум. – 2021. – № 1(2). – С. 154-163. – Режим доступу: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-2-20>.

References

1. Bilyk, O. (2020). Pobudova systemy otsinennia rivnia socialnoho zabezpechennia naseleennia [Building a system for assessing the level of social security]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia – Public administration and customs administration*, (4(27)), 21-25.
2. Bondarenko, S., & Buhas, N. (2021). Socialna polityka derzhavy yak osnova zabezpechennia socialnoho rozvytku [Social policy of the state as a basis for social development]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, (2). <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1981>.
3. Buryak, I., & Bolotova, O. (2020). Osnovni problemy v reformuvanni socialnoi sfery Ukrainy [The main problems in reforming the social sphere of Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studiyi – Black Sea Economic Studies*, 50, 179-183.
4. Dubych, K. (2015). *Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia systemoiu nadannia sostialnykh posluh [Mechanisms of Public Administration in Social Services Delivery System]* [PhD dissertation. National Academy for Public Administration under the President of Ukraine].
5. Koretskaya, T. (2018). *Mekhanizmy vykonannia rehionalnykh prohram sostialnoho zakhystu naseleennia [Mechanisms for ensuring the effectiveness of implementation of programs of social protection of the population of the region]* [PhD dissertation. Lviv Regional Institute of Public Administration at the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine].

6. Kravchenko, O. (2018). Socialne obsluhovuvannia i socialne zabezpechennia yak osnovi formy nadannia socialnykh posluh [Social services and social security as the basis of the form of social services]. *Problemy socialnoi roboty: filozofia, psykholohiia, sociolohiia – Problems of social work: philosophy, psychology, sociology*, (1(11)), 67-72.

7. Pidlypna, R. (2020). Zahostrennia sotsialnykh problem v Ukraini u svitli karantynnykh obmezhen [Exacerbation of social problems in Ukraine in the light of quarantine restrictions]. *Visnyk LTEU. Ekonomichni nauky – Herald of Lviv University of Trade and Economics. Economic Sciences*, (59), 12-19. <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/11125>.

8. Reut, A. (2019). *Sotsialna pidtrymka naseleння Ukrainy: otsiniuvannia ta napriamy reformuvannia [The system of social support of Ukraine: evaluation and directions of reform]* [PhD dissertation. Institute for Demography and Social Studies M. V. Studs of NASU].

9. Savchenko, V., & Maklyuk, O. (2021). Innovatsiini pidkhody do rozvytku socialnoi sfery Ukrainy [Innovative approaches to the development of the social sphere of Ukraine]. *Ekonomichnyi forum – Economic Forum*, (1(2)), 154-163. <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-2-20>.

Отримано 27.11.2021

UDC 364.3

Olga Topol

Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Economics and Education Economics
National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: topololga@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4442-6885>

ResearcherID: [H-4752-2014](https://orcid.org/0000-0002-4442-6885)

Nataliia Sukhytska

PhD in Law, Associate Professor of the Social Policy Department
National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: nata_s@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6830-3708>

SOCIAL PAYMENTS, COMPENSATIONS AND BENEFITS AS A RANGE OF SOCIAL WELFARE OF THE POPULATION IN UKRAINE

The article presents a theoretical justification and empirical verification of the effectiveness of social payments, compensations, and benefits in Ukraine as ranges of social welfare. An analysis of social assistance to families with children performs. The ways of improving the social welfare system indicated: legal (streamline the regulatory framework of social security in Ukraine, generalize the types of assistance, compensation and benefits, eliminate duplication); financial (to provide funding from the State Budget of Ukraine as a separate item of social expenditures, to audit the effectiveness of the use of budget expenditures; to provide for the possibility of transferring budget funds to non-state actors, etc.); personnel (increase salaries of specialists, set surcharges for complexity (responsibility) and scope of activities; social (increase the prestige of the profession, audit and certification of personnel according to quality standards of social assistance); educational (introduce unified models of professional training, retraining and advanced training) specialists in the field of social work in accordance with the specialization), prognostic (provide a targeted order for training with their subsequent employment), organizational (establish effective interaction between social assistance entities, educators, representatives of international organizations), information technology (provide free and technically convenient access of the population to information on social benefits, services, benefits, entities that provide them), information and advertising (use web pages, websites, "personal e-offices", telephone "hot" / consultation lines, on-online and offline consul etc.); management (granting, appointment and control of payments to concentrate in the powers of one central entity; providing assistance to the territorial offices of the main entity).

The developed recommendations, among others, are proposed: to create based on legal documents of Ukraine "Unified information base of social assistances, services, and benefits" provided to the population indicating sources of funding (state budget funds, funds of non-governmental organizations, local communities), and "Unified Register of Beneficiaries in Ukraine" which in joint data processing, will provide an opportunity to compare: information on the amount of funding for assistance and the needs of consumers in this aid.

Keywords: social welfare; social protection; social payments; assistance; compensations; benefits.

References: 9.